

Qabul qilindi: 28.02.2025

Chop etildi: 31.03.2025

UDK: 94 (575.1): 342.56

**SOVET DAVRIDA MADANIY-OQARTUV
MUASSASALARI VA KOMMUNISTIK MAFKURA:
SURXONDARYO VILOYATIDAGI KLUBLAR VA
KUTUBXONALARNING IDEOLOGIK VOSITA SIFATIDA
RIVOJLANISHI**

*Hotamov Abduvohid Boboxonovich, Surxondaryo viloyat adliya
boshqarmasi Denov tuman adliya bo'limi Denov tuman yuridik xizmat
ko'rsatish markazi bosh yuriskonsultanti*

**IDEOLOGY: DEVELOPMENT OF CLUBS AND
LIBRARIES IN SURKHONDARYO REGION AS
IDEOLOGICAL TOOLS**

*Hotamov Abduvohid Bobokhonovich, Chief Legal Consultant of the
Denov District Justice Department, Denov District Legal Service Center,
Surkhondaryo Regional Justice Department*

**ИДЕОЛОГИЯ: РАЗВИТИЕ КЛУБОВ И БИБЛИОТЕК
КАК ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ ИНСТРУМЕНТОВ В
СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ**

*Хотамов Абдувохид Бобохонович, главный юрисконсульт,
Деновский районный центр юридической службы, Деновский
районный отдел юстиции, Сурхандарьинское областное
управление юстиции*

<https://orcid.org/0009-0006-0027-8588>

e-mail:
abduvohidxatamov182@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola Sovet Ittifoqi davrida madaniy-oqartuv muassasalari, xususan, Surxondaryo viloyatidagi klublar va kutubxonalar orqali kommunistik mafkura targ'ibotining amalga oshirilishiga bag'ishlanadi. Maqolada, 1960-yillarda qabul qilingan partiya qarorlari asosida madaniy-oqartuv xodimlari tomonidan aholi turli qatlamlariga ideologik yondashuvning qanday amalga oshirilgani tahlil qilinadi. 1960-yillar oxiri va 1970-yillarda O'zbekistonda amalga oshirilgan madaniy qurilish rejalariga diqqat qaratilib, Surxondaryo viloyatidagi klublar va kutubxonalarning ideologik vosita sifatida qanday faoliyat ko'rsatganligi va bu faoliyatning viloyatdagi janubiy hududlarda ijrosi o'rganiladi. Shuningdek, klublar va kutubxonalarda tashkil etilgan siyosiy o'qishlar, ma'ruzalar va targ'ibot ishlari, ularning asl maqsadi va foydalanuvchilarga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kommunistik mafkura, madaniy-oqartuv muassasalari, klublar, kutubxonalar, targ'ibot, siyosiy o'qishlar, ideologiya, madaniy qurilish, Surxondaryo viloyati, 1960-1970-yillar.

Abstract: This article is devoted to the implementation of the propaganda of communist ideology through cultural and educational institutions, in particular, clubs and libraries in the Surkhondaryo region during the Soviet Union. The article analyzes how the ideological approach to various segments of the population was implemented by cultural and educational workers based on party decisions adopted in the 1960s. The article focuses on the cultural construction plans implemented in Uzbekistan in the late 1960s and 1970s, and studies how clubs and libraries in the Surkhondaryo region functioned as ideological tools and the implementation of this activity in the southern regions of the region. It also analyzes the political readings, lectures and propaganda activities organized in clubs and libraries, their true purpose and impact on users.

Key words: communist ideology, cultural and educational institutions, clubs, libraries, propaganda, political studies, ideology, cultural construction, Surkhondaryo region, 1960-1970s.

Аннотация: Данная статья посвящена осуществлению пропаганды коммунистической идеологии через культурно-просветительские учреждения, в частности клубы и библиотеки, в Сурхандарьинской области во времена Советского Союза. В статье анализируется, как

идеологический подход к различным слоям населения осуществлялся деятелями культуры и образования на основе партийных решений, принятых в 1960-е годы. На примере планов культурного строительства, реализованных в Узбекистане в конце 1960-1970-х годов, изучено, как клубы и библиотеки в Сурхандарьинской области функционировали как идеологический инструмент и реализация этой деятельности в южных регионах области. Также анализируются политические чтения, лекции и пропаганда, организуемые в клубах и библиотеках, их первоначальная цель и влияние на пользователей.

Ключевые слова: коммунистическая идеология, культурно-просветительские учреждения, клубы, библиотеки, пропаганда, политология, идеология, культурное строительство, Сурхандарьинская область, 1960-1970 годы.

KIRISH. O'zbekiston SSRda madaniy-oqartuv muassasalarining asosiy vazifasi kommunistik g'oyalarni ommaga singdirish, ayniqsa, qishloq aholisiga o'zining siyosiy va ijtimoiy mas'uliyatlarini anglatish edi. O'zbekistonning janubiy hududlari, xususan, Surxondaryo viloyati, bu jarayonning aksariyat hollarda sinov maydoni bo'lib, aholiga kommunistik g'oyalarni targ'ib qilishda klublar, kutubxonalar va boshqa madaniy muassasalar asosiy vositalardan biri bo'ldi. 1960–1970-yillarda madaniy-oqartuv xodimlari tomonidan olib borilgan targ'ibot ishlari natijasida, Surxondaryo viloyatida turli madaniy va siyosiy tadbirlar tashkil etilib, aholi orasida Sovet mafkurasining ta'siri kuchaytirildi.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu maqolada 1960-yillarda qabul qilingan partiya qarorlari va o'zbek madaniy-oqartuv muassasalarining rivojlanishi jarayonida, Surxondaryo viloyatidagi klublar va kutubxonalar qanday rol o'ynaganligi, ularning ideologik vosita sifatidagi ahamiyati va amalga oshirilgan siyosiy targ'ibot ishlari tahlil qilinadi. Maqola, shuningdek, o'sha davrda klublar va kutubxonalar tomonidan qishloq aholisiga qaratilgan siyosiy o'qishlar va targ'ibotlar orqali kommunistik mafkura qanday keng tarqatilganini o'rganadi.

ASOSIY QISM. Sovet davrida madaniy-oqartuv muassasalari, xususan, klublar, kutubxonalar va madaniyat uylari kommunistik mafkurani ommaga singdirishning asosiy vositasiga aylantirildi. Bu jarayon ayniqsa 1960-yildan boshlab yanada tizimli tus oldi. 1960-yil 9-yanvarda KPSS Markaziy Qo'mitasi tomonidan qabul qilingan "Hozirgi sharoitda partiya propagandasining vazifalari to'g'risida"gi qarorda agitatsiya va targ'ibot ishlarining samaradorligini oshirish zarurligi ta'kidlandi. Qarorda klublar, kutubxonalar, muzeylar va boshqa madaniy muassasalarni chinakam mafkuraviy markazga aylantirish vazifasi qo'yildi[1].

Madaniy-oqartuv xodimlari shu qarordan kelib chiqqan holda murakkab vazifalar kompleksini hal etishlari lozim edi. Ularning eng muhimi — aholi turli qatlamlariga tabaqalashtirilgan holda yondashishdir. Madaniy-oqartuv xodimlari V.I.Lenin aytganidek, "...ishchilar hayoti qaynayotgan joyda turishlari, bu hayotni ipidan ignasigacha bilishlari, har qanday masala yuzasidan har qanday momentda ommaning kayfiyatini, uning haqiqiy intilishlarini, ehtiyojlarini, fikrlarini xatosiz aniqlay bilishlari, bu ommaning ong darajasini va eskilikning biron-bir xurofiy qoldiqlarining ta'sir kuchini zarracha soxtalashtirib ko'rsatmasdan aniqlay bilishlari, omma bilan o'rtoqlarcha munosabatda bo'lib, uning ehtiyojlarini g'amxo'rlik bilan qoniqtirib, ommaning cheksiz ishonchini o'zlariga qarata bilishlari lozim" [2]. Bu qaror asosida madaniy-oqartuv xodimlari omma bilan bevosita ishlashda ularga tabaqalashtirilgan yondashuvni yo'lga qo'yishlari, milliy va psixologik xususiyatlarni hisobga olishlari lozimligi belgilab berildi. Ayniqsa milliy respublikalarda til, madaniyat va urf-odatlar bilan hisoblashish kerakligi ko'rsatib o'tildi. Shu asosda O'zbekiston Kompartiyasi Markaziy Qo'mitasi va SSR Ministrlar Soveti tomonidan 1961–1963-yillarda madaniy qurilishni jadallashtirish maqsadida uch yillik reja ishlab chiqildi. Reja asosida Surxondaryo viloyatining Denov tumanida joylashgan kolxozlar o'z mablag'lari hisobidan 21ta kutubxonali klub qurishni rejalashtirdilar[3].

1964-yil 19-iyunda O'zbekiston SSR Madaniyat vazirligi tomonidan e'lon qilingan "Klublar huzuridagi kutubxonalar va qiroatxonalarning uyga kitob berishini tashkil etish to'g'risida"gi buyruq, o'zining kommunistik mafkura asosida olib borilgan targ'ibot ishlari nuqtayi nazaridan katta ahamiyatga ega edi. Bu buyruq, kutubxonalarning faoliyatini faqatgina bilim va ma'lumotlar tarqatish vositasi sifatida emas, balki

ideologik maqsadlar uchun ham samarali platformaga aylantirishni ko'zda tutgan edi[4].

Kommunistik mafkura nuqtayi nazaridan, bu buyruqning maqsadi faqatgina kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish emas, balki aholini ijtimoiy-siyosiy g'oyalar bilan tanishtirish va jamiyatni ilmiy-ma'naviy tarzda tarbiyalash edi. Buyruqda, ayniqsa, qishloq aholisining kutubxonalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadi ko'zda tutilgan bo'lib, bu orqali qishloq aholisi orasida kommunistik g'oyalar va Sovet Ittifoqining siyosatiga mos fikrlashni tarqatish rejalashtirilgan edi.

1967-yil 2-dekabrda qabul qilingan "Qishloq joylarda madaniy-oqartuv muassasalari ishlarini yaxshilash va ularning shoxobchalarini rivojlantirish choralari to'g'risida"gi qaror esa klublar ishining sifat jihatdan yaxshilanishini nazarda tutdi.

Statistik ko'rsatkichlar, ayniqsa 1970-yildan 1975-yilgacha bo'lgan davrda, Surxondaryo viloyatidagi madaniy faoliyat ko'lamining kengayganini ko'rsatadi. 1970-yilda viloyatda jami 215ta klub faoliyat yuritgan bo'lsa, har bir klubda o'rtacha 11ta ma'ruza va 9ta madaniy kecha tashkil etilgan. 1975-yilga kelib, bu ko'rsatkichlar mos ravishda 34ta ma'ruza va 17ta madaniy kechaga oshdi[5]. Bu sonlar, albatta, madaniy-oqartuv ishlarining faoliyat doirasining kengayganini, klublarning ko'proq tadbirlar o'tkazganini va aholi bilan ko'proq ishlashga harakat qilinganini ko'rsatadi. Bu faoliyatlarning ko'pchiligi, ayniqsa, klublarda tashkil etilgan tadbirlar va ma'ruzalar ko'pincha majburan o'tkazilgan, ular jamiyatni ideologik jihatdan shakllantirish va Sovet tizimining g'oyaviy targ'ibotini amalga oshirishning vositalariga aylangan edi.

Sovet davrida klublarning faoliyati ko'p hollarda sun'iy tarzda tashkil etilib, majburiy ravishda aholini jalb etish orqali amalga oshirildi. Ko'plab hollarda tinglovchilar – maktab o'quvchilari yoki kolxozchilar – faqat tashkiliy topshiriq bilan qatnashgan. Klublar zamonaviy texnik vositalar bilan ta'minlanmagan, infratuzilmasi eskirgan edi. Biroq ular sovet mafkurasini singdirish, rejalarni ko'r-ko'rona qo'llab-quvvatlash uchun faol ishlatilgan.

Ayni vaqtda siyosiy o'qishlar va targ'ibot ishlari ham yuqori darajada yo'lga qo'yildi. 1975-yilning o'zida respublika miqyosida 200 ming nafar siyosiy ma'ruzachi va targ'ibotchi faoliyat yuritgan

[6]. Ular orqali aholi orasida sovet tuzumining ichki va tashqi siyosatini targ'ib qilish, "yangicha sovet turmush madaniyati"ni ommalashtirish, ayollarni ijtimoiy mehnatga jalb etish kabi mavzular yoritilgan. Bundan tashqari, 1968-yildan boshlab "Xalq universitetlari" nomli targ'ibot markazlari tashkil etilib, "Din – xalq dushmani", "Yangicha urf-odatlar", "Inson koinotda" kabi mavzularda siyosiy darslar o'tkazilgan[7].

Statistik jihatdan olganda, 1945-yilda viloyatda 167 ta klub mavjud bo'lsa, 1985-yilga kelib bu son 245 taga yetgan. Bu o'sish tashqi ko'rinishda ijobiy baholanishi mumkin, biroq ichki mazmun jihatdan klublarning aksariyati partiya mafkurasini targ'ib qilish markazlariga aylantirilgan edi. Aholining real ehtiyojlari, madaniy-ma'rifiy talablaridan ko'ra, siyosiy topshiriqlar ustuvorlik qilgan.

XULOSA. Sovet davrida madaniy-oqartuv muassasalari, ayniqsa klublar, kutubxonalar va madaniyat uylari kommunistik mafkura targ'iboti uchun asosiy vositalarga aylantirildi. 1960-yillardan boshlab, bu muassasalar nafaqat ilmiy va madaniy xizmatlarni, balki Sovet Ittifoqining siyosiy va ideologik g'oyalarini ommaga yetkazish vazifasini ham bajara boshladi. Surxondaryo viloyatida ham madaniy-oqartuv ishlarining ko'lami kengaydi, ammo ko'plab qarorlar to'liq amalga oshmadi. Madaniy tadbirlar, asosan, siyosiy maqsadlar uchun o'tkazilgan bo'lib, aholi ularni majburiy tarzda qabul qilgan. Natijada, madaniyat muassasalari faqat ilmiy va madaniy rivojlanish uchun emas, balki Sovet mafkurasini targ'ib qilish uchun ham ishlatilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Коммунист журналы, 1960, 1-сон, 17-бет.
2. В. И. Ленин. Асарлар, 33-том, 190-бет.
3. Қосимова О. Ўзбекистонда кутубхоначилик иши тарихи. -Т.: Ўқитувчи, 1977. - Б. 118-119.
4. Қосимова О. Ўзбекистонда кутубхоначилик иши тарихи. -Т.: Ўқитувчи, 1977. - Б. 120.
5. Узбекистан за 7 лет. (1959-1965 гг). -Т., 1966. - С. 153.
6. Сурхондарё вилоят давлат архиви. 95-фонд, 1-рўйхат, 15-иш, 26-варақ.
7. Қишлоқ ҳақиқати газетаси, 1975 йил, 7 сентябрь.
8. О'zbekiston milliy arxivi, P-2487-fond, 3-ro'yxat, 1441-ish, 26-varaq.